

ઈસ્લામી સ્થાપત્ય-કળાના પ્રભાવી પરિબળો

ઈસ્લામી સ્થાપત્ય અને નિર્માણ-કળા પાછળ ઘણા કારણો અને પરિબળો કાર્યરત રહ્યા છે. તેમાંથી કેટલાક નીચે પ્રમાણે છે :—

આબોહવા :

ઈસ્લામી નિર્માણ-કળા પર આબોહવાનો ખૂબ પ્રભાવ હતો. ઉદાહરણરૂપે મિસર (ઇજિમ)માં મધ્યમ આબોહવા અને ઓછી વર્ષા હોવાને કારણે ઘરો, મસ્જિદો અને મહેલોની ઇતો સપાટ રાખવામાં આવતી હતી. ઘરોમાં આગણું રાખવામાં આવતું અને તેના વચ્ચે કુવારો પણ હોતો, જેથી ઓરડાઓમાં તાજી હવા આવી શકે અને વાતાવરણ તદન આદ્ધારક રહે. લાકડાની સુંદર બારીઓ હોતી, જેના દ્વારા તાજી હવા અંદર પ્રવેશતી હતી.

બીજી સંસ્કૃતિઓથી લાભ :

મુસલમાનોએ એ દેશોના લોકોથી લાભ પ્રાપ્ત કર્યો, જેમના પર તેમણે શાસન કર્યું. જે કંઈ મુસલમાનોએ બીજાઓથી લીધું તેને ઈસ્લામી આવરણ ચઢાવી દીધું. જુદા-જુદા દેશોના કારીગરોનો ઈસ્લામી સ્થાપત્ય-કળા પર ઉડો પ્રભાવ છે.

આર્થિક પ્રભાવ :

કોઈપણ નિર્માણ-કળા અને વિકાસમાં આર્થિક પરિસ્થિતિની ખૂબ અસર હોય છે. ખુશહાલી અને સંપત્તિની કળા-કૌશલ્યને ઉત્ત્રતિ બક્ષવામાં ખૂબ પ્રભાવી ભૂમિકા હોય છે. ઈસ્લામી રાજ્યમાં ઉમ્મતના દરેક વ્યક્તિની દોલતમાં તેની ભાગીદારી હોય છે, જેનો સ્પષ્ટ પ્રભાવ નિર્માણ-કળામાં પણ પડ્યો.

સામૂહિક અને સામાજિક અસર :

મુસલમાનોએ હંમેશા સ્વીઓની ઈજજત-આબરુ, માન-સન્માન અને તેના ગૌરવનું ધ્યાન રાખ્યું છે. આ તેમનું ધાર્મિક કર્તવ્ય પણ છે. તેનો સ્પષ્ટ પ્રભાવ નિર્માણો પર પણ જોવા મળે છે. બારીઓ ખૂબ નાની અને ઊંચી રાખવામાં આવતી હતી, જેથી મહરમ સ્વીઓ પર રસ્તે ચાલનારાઓની નજર ન પડે. પ્રકાશ માટે વેન્ટીલેશનની શોધ થઈ. ઘરોના દરવાજાઓ નાના રાખવામાં આવતા હતા, જેથી અંદર દાખલ થનાર વ્યક્તિ જુકીને દાખલ થાય. ઘરના બહારના દરવાજાથી અડીને રસ્તો રહેતો, જે સીધો આંગણાને મળતો હતો કે આંગણામાં આવનાર વ્યક્તિ ઘરના ચોકમાં બેસેલા લોકોને જોઈ ન શકે.

દીની (ધાર્મિક) પ્રભાવ :

ઈસ્લામી શિક્ષાઓની નિર્માણ-કળામાં ઊંચી અસર છે, કેમ કે ઈસ્લામમાં ગેરમહરમ (અપરિચિત અને અસંબંધિત)

પુરુષ અને સ્ત્રીઓમાં મેળમેળાપ હરામ (નિષિદ્ધ) છે. તેથી તેની અસર પણ ઈમારતોના નિર્માણમાં સ્પષ્ટ જોઈ શકાય છે. ઘર મોટાભાગે બે માળના બનાવવામાં આવતા, જેમાં ઉપરનો માળ સ્ત્રીઓ માટે વિશેષ હતો, જ્યારે નીચેનો માળ (ભોંયતણિયું) પુરુષો માટે વિશેષ હતો. મહેમાનોને રોકાવાની વ્યવસ્થા રહેતી હતી. સ્ત્રીઓ અને પુરુષોના પ્રવેશ માટે અલગ-અલગ દરવાજાઓ રાખવામાં આવતા હતા.

ઈસ્લામી સ્થાપત્ય-કળા પ્રત્યે આપણી જવાબદારી :

મુસલમાનોએ નિર્માણ-કળામાં પોતાનું કૌશલ્ય પુરવાર કર્યું અને પોતાની ઉત્કૃષ્ટ કારીગરી અને હુસ્તને દર્શાવવામાં કોઈ કસર ન છોડી. યૂરોપવાસીઓએ આનાથી ખૂબ ફાયદો હાંસલ કર્યો. મુસલમાનોની સ્થાપત્ય-કળાના ઉત્કૃષ્ટ નમૂનાઓ આજે પણ સ્થાપિત છે, જેનાથી મુસલમાનોની વૈચારિક અને બૌદ્ધિક યોગ્યતાઓ અને સામર્થ્યનું અનુમાન લગાવી શકાય છે.

પરંતુ ખૂબ જ અફસોસની વાત છે કે વર્તમાન સમયમાં જ્યારે કે ઈસ્લામના દુશ્મનોએ ઈસ્લામી દેશો પર કબજે કર્યો, તો તેમણે ઈસ્લામી સ્થાપત્ય-કળાના પ્રતિકોને નાશ કરવાની કોશિશ કરી અને મહદૂઅંશે તેમને તેમાં સફળતા પણ મળી. તેમણે ઘણા ઈસ્લામી પ્રતિકો અને અવશેષોને નેસ્તા-નાબૂદ કરી નાખ્યા અને ઘણાના સ્વરૂપો બદલી નાખ્યા.

યૂરોપવાસીઓએ પ્રાચીન ઈસ્લામી સ્થાપત્યો અને અવશેષો પર ખૂબ સંશોધન કર્યું અને તેનાથી ખૂબ લાભાન્વિત થયા, પરંતુ દુઃખ એ વાતનું છે કે આજે મુસલમાનો પશ્ચિમી નિર્માણ-કળાનું અનુકરણ કરવામાં વ્યસ્ત અને મળ છે. તેથી ઉભ્મતે-મુસ્લિમાની હેસિયતે આપણી જવાબદારી છે કે આપણે આપણા પૂર્વજીની સ્થાપત્ય અને નિર્માણ-કળા પર સંશોધનો કરીએ, જેથી આપણે એક આધુનિક ઈસ્લામી નિર્માણ-કળા દુનિયાની સામે પ્રસ્તુત કરી શકીએ, જે ઈસ્લામી શિક્ષાઓ અનુસાર હોય. આપણી એ પણ જવાબદારી છે કે આપણે એ પરિબળો અને કારણોની પણ ઓળખ પ્રાપ્ત કરીએ અને પરિચય કેળવીએ, જેના દ્વારા આપણા પૂર્વજીએ સદીઓ સુધી દુનિયા પર શાસન કર્યું. જેથી એ બાબતોને અનુસરીને આપણે પણ દુનિયાનું નેતૃત્વ કરવા સક્ષમ બનીએ.

મુસ્લિમ સ્કોલર્સની જવાબદારી એ છે કે તેઓ ઐતિહાસિક તથ્યો અને સંશોધનોનો અભ્યાસ કરે અને જુદી-જુદી કોમોના નિર્માણ અને વિકાસમાં ઈસ્લામી સંસ્કૃતિની ભૂમિકાને ઉજાગર કરે, જેથી દુનિયાને એ ઘ્યાલ આવે કે ઈસ્લામી સંસ્કૃતિએ માનવતાની અનેક ક્ષેત્રોમાં સેવા કરી છે.

